

SZEMLE

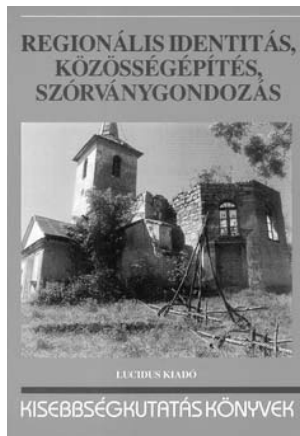
SZABÓ Á. TÖHÖTÖM

Tudósok és aktivisták – beszédmodok és szórványok

Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán (szerk.):
Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás.

Lucidus Kiadó, Budapest, 2007. 286 oldal.

Megeshet, hogy ennek az írásnak már az indításában olyan szempontot – a tudományos eredmények lefordításának, tudományon kívüli megjelenítésének problémája – kérek számon a bemutatott kötet szerzőin, szerkesztőin, amelyet ők nem feltétlen tartottak szem előtt, így majd azt is mondhatni, hogy ez a szempont – mint minden egyéni olvasat – esetleges. Hogy mégis miért ragaszkodom ennek a szempontnak a felvetéséhez? Először is azért, mert nézetemben a szórványkérdés vizsgálatának központi eleme. Másodszor azért, mert egy tanulmánykötet esetén a recenzensnek az is feladata, hogy a monoton felsorolásokat elkerülendő valamilyen szálat kövessen végig a kötet írásai értelmezése során – számomra a fent említett kérdés az a bizonyos szál, és igencsak szerencsés olvasónak mondhatom magam, hogy a kötet ebből a szempontból egységesen olvasható. És végül: ezzel a szemponttal bemutatathatóvá válnak a kérdésnek az általam vitathatónak érzékelt vonatkozásai, hisz – mint mindig a tudományos nyilvánosság színterein – a vitát is feladatommak tekintem,

és merem remélni, hogy a kérdéseim felvetésével bármilyen szerényen is, de hozzájárulok a probléma tisztábban látásához.

Vitázni tehát szoktunk, a kérdés csak az, milyen eredménnyel, előbbi szempontunkat követve: ki tudunk-e szólni a tudomány körein kívülrre. A felvetéssel pedig el is érkeztünk az ismertetett kötet által bennem felvetett egyik legfontosabb kérdéshez, ami általában véve is sokszor vizsgatérő kérdése a társadalomtudományoknak, és különösen égető szempontja a kisebbségkutatásnak. A kérdés így hangzik: kell-e, lehet-e a tudomány nyelvét és eredményeit a (nemzet)politika nyelvezetére és gyakorlatára lefordítani? Túl azon, hogy mit gondol erről a tudomány, a konferencia¹ szervezői és a kötet szerkesztői, szerzői minden bizonynyal azon az állásponton vannak, hogy kell – legalábbis ezt olvasni ki a kötet és a konferencia címéből, valamint a szerkesztői előszóból (11. o.), és erre a következtetésre lehet jutni Péntek János írásának több pontjából (148. o.). A legkövetkezetesebb álláspontot a kérdésben Vetési László képviseli, mellette Bodó Barnát említhetnők, akik a tudomány és a cselekvési szintek szétválásáról beszélnek. Hogy lehet-e, vagy hogyan lehet, erre nem tudjuk meg a választ, mert a kérdést *így* nem teszi fel senki a kötetben, holott a tudományközi kommunikációt és az ennek nyomán született eredmények kivetítését, használatát a szerkesztők is fontosnak vélik. Sőt – és a szándékok szintjén emiatt a kötet egyik fontos eredményként előlegezhetjük meg – egyenesen azt mondják, hogy a történeti identitásrégiók elkülönítésében végzett etnográfiai munka eredményeit a regionális, kistérségi, térségfejlesztési és ökológiai kérdésekkel ötvözve egy új perspektíva keretében, az örökségesítésen keresztül a szórványvidékek fontos lokális és regionális erőforrásává lehet emelni. A szándékokban és a szükségben, valamint a szándék és a szükség megfogalmazásának szükségességében tehát egyetértünk. A kérdés a módozatokat illetően viszont továbbra is megmarad, noha jó lenne valahol ezt is körüljárni, mivel a nyelvezetek különbözősége nem csak a terminológiai eltéréseket, hanem a szemléleti különbségeket is mutatja. Itt két problémát is látok. Egyrészt adott a szórványokkal kapcsolatos, a magyarság körében régebbiről meghonosodott búskomor beszédmód, amelyet – mivel a kötetben is jelzett professzionalizációs folyamat részeként a magyar tudományosságban jobbára meghaladtak – leginkább a pasz-

¹ A kötet alapjául szolgáló munkák a 2006 júniusában Zsombokon tartott, *Regionális, közösségépítés, szórványgondozás – nemzetközi összefogás a szórványkérdésben* című szórványkonferencián hangzottak el.

torációs hagyományokba integrálódó nyelvezet használó közszereplők és publicisztikai írások vállalnak fel. Meglepő ugyanakkor, hogy a kötet egyetlen képével, Magyarderzse romba dőlt református templomának borítón található fotójával mennyire illeszkedik ebbe a búskomor diskurzusba, amit hermeneutikailag igencsak felerősít a kötet angol párjának² képanyaga. Nem feladatomban e második kötetéről is beszélni, csak röviden jegyzem meg, hogy az angolul megjelent kötet a szórványstratégia szempontjából is fontos lehet – és mint ilyenre, fegyvertényként is tekinthetünk rá –, hisz ezekben a kérdésekben a stratégiák szintjén nem lehet csak a kisebbségi vagy az állami nacionalizmus horizontjában gondolkodni, és egy ilyen kötettel ki lehet lépni egy kozmopolita³ szintre, amit írása végén Péntek János is szorgalmaz (149. o.). Ha tehát adott az itt említett fegyvertény és maga a magyar nyelvű kötet, valamint a mögöttük álló tanácskozás, kevésbé érthető az ennek ellenére megjelentő búskomor, pesszimista beszédmod. Ez tehát az egyik probléma. Másrészt a már említett beszédmod mellett adott a tudomány diskurzusa, amely viszont túl azon, hogy az előbbi búskomor beszédmod meghaladására nemigen tud hatni, még önmagában is divergens, a kötet szerzői sokszor elbeszélnek egymás mellett. Ami önmagában még nem feltétlen nagy gond, hisz mint ahogy a szórványok és alkalmazkodási, túlélési stratégiáik, együttélési mintáik is sokfélék, úgy az erről való tudományos beszéd is többféle lehet. *Varietas delectat*, mondhatnók cinikusan, ha a szórványokat és kutatásukat csak egy tudományos problémának tekintenénk. De nem tekinthetjük annak, hisz mint az A. Gergely András írásának befejezéséből vagy Péntek János írásából kiolvasható, egyfajta személyes felelősséggel is tartozik a kutató a kutatott közösséggel szemben (40. és 145–146. o.), így joggal kérdezhetjük, hogy ebből a polifón (plurivokális) hangzásból egy netán az olvasásra vetemedő nem társadalomtudós szakember mit tud kiszűrni.

Hangsúlyozom, én magam sem tudom, hogy mi lehetett volna/ mi lehetne a jó megoldás. A kötet szerkesztői olyan módon mentek

² A konferenciát követően annak anyagából egy reprezentatív angol nyelvű kötet is megjelent. Lásd Balogh, Balázs – Ilyés, Zoltán (eds.): *Perspectives of Diaspora Existence. Hungarian Diasporas in the Carpathian Basin – Historical and Current Contexts of a Specific Diaspora Interpretation and its Aspects of Ethnic Minority Protection*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.

³ Kymlicka, Will – Straehle, Christine: *Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus. Kellék*, 2001. 17. sz. 27–55.

a problémák elébe, hogy a megjelenő írásokat tömbökbe szerkesztve adták ki, ezekhez a tömbökhöz pedig a szerkesztői előszóban mintegy használati utasításokat adtak. Az adott anyag többszólamúsága tekintetében minden bizonnyal ez kínálkozott a legjobb megoldásnak, és ha a tömbök kialakításának, az egyes tanulmányok egy tömbbe való besorolásának indokoltága okán kételyeink is merülnének fel, a használati utasítás mégiscsak eligazít abban, hogy miért is kerültek az írások egy tömbbe.

A kutatási terepek, témák és módszerek, valamint az ezek alapján született tanulmányok sokszínűségéből kiindulva – és még egyszer: egyfajta ökonomista szemlélet jegyében –, magam is a tömböket tekintem át, és a szerkesztői előszón túllépve a tömbök koherenciájára is igyekszem figyelni. Nem vitatkozom tehát a kötet egyes írásaival (nem is említem meg mindegyiket, és ebben nem értékszempontok vezérelnek), inkább a kötet olvasta kapcsán általában felmerülő kérdéseimet igyekszem bemutatni. A koherencia szempontjait már az első, *A szórvány probléma a társadalomtudományos diskurzusban* címet viselő tömb kapcsán bevonhatjuk az ismertetésbe, mert a tömb három írása igencsak különböző, mondhatni három irányba mutat. Biczó Gábor a nemzetközi diaszpóra-kutatások eredményeinek bemutatásán keresztül azoknak a magyar szórványkutatásokban való alkalmazása lehetőségét villantja fel. Az írásra tekinthetünk úgy is, mint a magyar szakma (szakirodalom) felzárkóztatása fele tett lépésre, és csak sajnálhatjuk, hogy a szerző által bemutatott eredményeket a kötetben nemigen látjuk visszaköszönni. Azt már a szerkesztők is megjegyzik az előszóban, hogy a diaszpóra és a szórvány a magyarban két külön értelemben, kétfajta szórványlét megragadási lehetőségeként rögzült. A kettő egy szintre hozásának kísérlete ebben a kötetben nem sikerült, mindegyik szerző szórványról beszél, anélkül, hogy ezt elhelyezné ebben a fogalmi kontextusban. Erről megint csak mondhatni, hogy egyszerűen egy tudományos probléma, vagy hogy a konferencián jelen lévőknek nem volt alkalmuk a munkát írásban olvasni, ám azt gondolom, hogy a Biczó Gábor írásában körüljárt konnektivitás⁴ jelensége

⁴ Magyarul csak körülírással visszaadható fogalom, amely a diaszpóra és az anyaország, valamint a diaszpóra egyes csoportjai, tagjai között kialakuló kapcsolat lehetőségét, minőségét és intenzitását technikai és formai szempontból írja le, és jelzi a diaszpóra-fogalom térbeliségből való kihelyeződését (Biczó i. m. 22.). Mint ilyen, Appadurai nem fizikai entitásként kezelt lokalitásával hozható párhuzamba. Vö. Appadurai, Arjun: *Modernity at large. Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis – London, 1998.

nyomán született eredmények haszonnal alkalmazhatóak lettek volna az új kommunikációs helyzetbe került magyar szórványok esetében is. Ennek alkalmazásával talán jelezhetőek lettek volna a globális folyamatokba és transznacionális viszonyokba illeszkedő kommunikációs formák jelentette kihívások és lehetőségek. Ezt az irányt – talán sajnálatos módon – nem követték tehát a kötet szerzői. Megkockáztatom: esetenként azért nem, mert régebbi írásaikat vették elő, azokat nem módosították, és így mutatták be a konferencián és közölték ebben a kötetben.

Ha Biczó Gábor írását egyfajta elméleti irány kijelölésének, egy terephez nem feltétlen kötődő munkának tekintjük, akkor nemigen tudunk mit kezdeni a tömb másik két írásával, amelyek – bár önmagukban mindenképp értékesek és gondolatébresztők – egy-egy sajátos esetét nézik meg a szórványnak és annak, hogy ez hogyan emelkedik be a társadalomtudományokba. Gergely András írása egy magyarországi és egészen más helyzetű szórványról, a kiskunokról, illetve a kiskunhalasiaknak a kultúrakutatási és identitásrekonstrukciós folyamatokra adott válaszairól szól, és jelzi a halasi kunok végleges asszimilálódását. Azt magam is csak mellékes, de mégsem megkerülhető kérdésnek tekintem, hogy bár a kötetben – azzal összefüggésben, hogy a szerkesztők szerint a szórvány és szórványosodás problematika leginkább Erdélyre jellemző – jobbára erdélyi viszonylatokról van szó, Gergely András írása – néhány másikkal együtt – nem erdélyi terepet ragad meg. A tömb harmadik írása, Peti Lehel munkája a moldvai csángókat célzó nemzetmentési stratégiákat formáló, az azokban szerepet játszó intézményeket mutatja be, illetve a *csángó biznisz* szerkezetét elemzi, és nem hallgatja el a sokszereplős mező aktorainak súlyos felelősségét a csángók kolonizáló megközelítésének megkonstruálásában és fenntartásában. Az irányok tehát különbözőek – még az egyes tömbökön belül is –, és ebben az értelemben szinte bármelyik írás bekerülhetett volna ebben a tömbbe: Gergely András szövege – az írásban található utalás alapján (35. o.) egy másik szekcióban hangzott el. Hangsúlyozom: nem Gergely Andrást, nem Biczó Gábort vagy a többi szerzőt támadom, csak jelezni szeretném, hogy ezek alapján a szórvány kérdéséről való tudományos beszéd szintre hozásának és operacionalizálásának kísérlete igencsak kétesnek tűnhet.

Az aggály a kötet következő tömbjének olvasta során is megmarad, hisz bár az *Interetnikus, interkonfesszionális minták a magyar szórványvilágokban* című rész írásai érzékeltetik a szórványkérdés komplexitását, és önmagukban ezt a komplexitást eredményesen jelenítik meg, a terepek és

a megközelítési szintek különbözősége okán mégiscsak példák maradnak egy nagy folyamatban. A példák példázása céljából külön megemlítem mindegyik írást. Pozsony Ferenc szinte teljes kutatói és kutatásszervezői életpályájának tapasztalatait önti írásba, miközben a szórványok minden napjairól ír, és amellet érvel, hogy a szórványokban élők a saját, kívülről drámainak, tragikusnak tűnő sorsukat sokkal gyakorlatiasabban élik meg (49. o.). Munkájában a hétköznapiakban alkalmazott gyakorlati stratégiákat mutatja be, és ha ez a vizsgálatnak az egyik szintje, akkor a következő két írás a szintek skálájában a másik oldalon található, hisz Tóth Pál Péter és Kiss Tamás viszont a történeti demográfia és a demográfia módszereivel közelíti meg a kérdést. Ez utóbbi szerzőnek a vegyes házasságok és az asszimiláció viszonyát demográfiai modellekben elemző írása ráadásul nem csak a különböző szintre, hanem a különböző, és feltehetően csak egy szakmai elit által beszélt diskurzusra is igen jó példa. Ugyanerre lehet példa Kádár Edit nyelvészeti munkája is, amelyben az oltszakadati magyarok (tehát egy partikuláris közösség) nyelvhasználati szokásait az etnolingvisztikai vitalitás és az interetnikus viszonyok kontextusában vizsgálja, és arra keresi a választ, hogy a gazdasági státus, a mobilitás, a vegyes házasságok, a nemzeti önszemlélet és a nyelvi identitás támpontjait felhasználva az elemzés milyen összetevőit nevezheti meg az életerős szórvány fennmaradásának.

A több következő írása egy szerémségi példán elemzi a vallás és az identitás olyan szórványhelyzetben tapasztalható összefüggéseit, ahol a magyaroknak a katolikus vallásgyakorlásban a horvát közeggel, a mindennapi életben pedig a szerb, pravoszláv társadalommal való érintkezés során kell kialakítaniuk egy öndefiníciós stratégiát. Hajnal Virág és Papp Richárd, az írás szerzői a vallásgyakorlásnak az identitás megalkotásában való fontossága mellett érvelnek, ugyanakkor kiemelik, hogy a népi vallásosság dominánsan magyar jellege mellett ebben ugyanúgy multikulturális jegyek fedezhetők fel, mint a kultúrájuk más aspektusaiban is. Szintén esetelemzésen alapszik Szilágyi Levente írása, akinek munkájával megint Erdélyi terepre térünk vissza, és az előbbi íráshoz hasonlóan az etnikai és vallási identitás viszonyát követhetjük nyomon egy sajátos helyzetű, a szórványosodásnak fokozottan kitett, és mára a környék *magyar* falujaként azonosított máramarosi településen, Hosszúmezőn. Szilágyi Levente tanulmánya nem csak abban hasonlít az előbbi munkához, hogy egy sajátosan multikulturális környezetben élő közösség viszonyait elemzi, hanem abban is, hogy rámutat az identitások közötti

átjárhatóságra és azoknak a helyzetfüggőségére. Úgy tűnik – erre az itt bemutatott kötet anyaga is többrendű bizonyíték –, a tudomány eredményesen túllépett az egyes és szigorú határokkal körülbástyázott identitások képzetén, és hatékonyan meg tudja ragadni az identitások határainak a képlékenységét, rugalmasságát. Tudományos eszközeinek tehát vannak az ilyen összetett jelenségek leírására, kérdés azonban, hogy a szórványstratégia tudja-e használni ezt a tudást, és milyen eszközei vannak a szórványkérdés ilyen értelmű megközelítésére? A gondolatot tovább fűzve fel lehet tenni a szintén aggasztó kérdést, hogy a *szórványstratégia* és a *szórványkérdés* ugyanannak az értelmezési mezőnek képezi-e a részét, vagy két, egymástól elkülönülő diskurzusról, ezzel összefüggésben pedig egymástól függetlenül cselekvő aktorok csoportjáról beszélhetünk.⁵

Az eszközök, illetve a lehetőségek némelyikét a következő, a *Szórványközösségek, történeti identitásrégiók, fejlesztési régiók* cím köré szerveződő tömb néhány írása villantja fel, s bár ez a tömb címében gyakorlati jelleget ígér, a tudomány és a cselekvési stratégia vegyesen van jelen benne. Péntek János tanulmánya a konferencia tágabb színhelyéül szolgáló Kalotaszeg kapcsán tudományos és szórványstratégiai kérdéseket egyaránt felvet, ezért inkább tekinteném az utolsó tömb részének, bár persze, az is önkényesnek tűnhetne. Mindenképp fontosnak tartom megjegyezni, hogy az írás vállalásai alapján a tudósi habitus nem zárja ki sem a szórványproblémák tekintetében oly fontos éleslátást, sem a felelősségteljes gondolkodást. A szerző ennek jegyében – túllépve a tisztán szakmai célokon – a kutatások és a konferenciák feladataként a reális igények szakszerű megfogalmazását, a nemzetközi példákat is felhasználó argumentációt és a politikusok, a nemzetközi fórumok fele való hiteles közvetítést nevezi meg. Egyfajta gyakorlatiasság a következő, a Kalotaszeg peremvidékének szórványosodási folyamatait elemző írásban is előbukkan, hisz Balogh Balázs és Fülemile Ágnes a nevezett peremterületen elhelyezkedő falvak recens folyamatainak bemutatásánál arra is rávilágítanak, hogy a kulturális turizmus következtében a Kalotaszeghez való tartozás gazdasági kérdéssé is válhat. A különböző, ezen a peremterületen elhelyezkedő szórványcsoportok leírása után pedig, mintegy zárásként megnevezik azt a három közösséget (Györgyfalva, Kajántó, Középlak), amelyeknek esélyei lehetnek a megmaradásra, a többi magyar közösséget pedig az egy-két évtizeden belül biztosan kihalók csoportjába sorolják.

⁵ Köszönöm Peti Lehelnek a megjegyzést.

Azt jelentené ez – Péntek János írásának egyik pontjára hivatkozva (147. o.) –, hogy ezt alibiként használva a szórványstratégia le is mondhat ezekről a közösségekről? Szintén gyakorlati alkalmazhatóságot kínál dolgozatában Borsos Balázs, aki a Magyar Néprajzi Atlasz adatainak számítógépes klaszteranalízisét, és az így születő csoportalkotást a szórványkérdésben is hasznosíthatónak tartja, hisz mint mondja, ezekből a szórványok szempontjából egyáltalán nem mellékes kulturális hasonlóság, azonosság, különbség tényezőire is fény derülhet. Nem mindegy, hogy egy szórványközösség kultúrája hasonlít-e a környezetében élő, azonos etnikumúak kultúrájához, vagy ezen belül is sajátos csoportnak számít. Az elemzés azt mutatja, hogy az erdélyi szórványok kulturálisan inkább a hasonló szórványokhoz kötődnek, kevésbé a tömbmagyarsághoz, és az észak-erdélyi szórványok egymástól is jobban elkülönülnek, mint a dél-erdélyiek. Azt hiszem, ezek az adatok – amennyiben az 1900 körüli adatokat ma is érvényesnek tekintjük – megfontolandók a konnektivitás és Kiss Dénesnek a lentebb bemutatott, hálózatiságra javaslatot tevő dolgozata kapcsán. A gyakorlati alkalmazhatóság fele mutató irány a tömbnek még két írásában bukkan fel, ráadásul az ezekben felvállalt irányok kapcsolatban állnak az előszóban is megnevezett ökológiai lehetőségekre való építkezéssel. Ilyés Zoltán írása egy, a társadalomtudományokban ritkábban alkalmazott, de általában és a konferencia problematikája szempontjából is igen hasznosnak tűnő megközelítést vet fel, amikor a kultúrtáj társadalomtörténeti palimpszesztként való olvasására és emellett fejlesztési erőforrásként történő hasznosítására tesz javaslatot, és a kultúrtáj védelmének különböző állomásait mutatja be. Az erdélyi kultúrtájak kapcsán jegyzi meg, hogy azok az etnikumok együttélése során formálódtak, így versengő kisajátításuk, etnicizálásuk a fenntartható fejlődés szempontjából igencsak káros. Ezzel a megjegyzéssel csak egyetérteni lehet, ezért igen nagy kár, hogy a szerző a kultúrtáji értékeknek az erőforrásként való hasznosítási lehetőségeire csak a tanulmánya végén egy nem túl sok konkrétumot felvonultató mondatban tér ki, így nem tudjuk meg, hogy az *echte* magyar ügyként kezelt szórványkérdésben az ökológiai erőforrások hasznosítása terén hogyan lehet túllépni az etnikai határokon. Erre sajnos a következő – az írásból kikövetkeztethetően építész, tájépitész szakemberek⁶ által jegyzett – munkából sem

⁶ Az írás szerzői Fekete Albert, Kabai Róbert és Eplényi Anna, ám a Sztánai Műhely ennél jóval több tagot számlál.

kapunk választ, amelyben viszont az ökológiai és kulturális sajátosságoknak egy hosszú távú, és a sztánai völgyben nagyobbbrészt megvalósult projekt keretében történő hasznosításáról olvashatunk. Az ilyen törekvések mindenképp hasznosak, tehát sem a törekvésnek, sem az azt bemutató írásnak a hasznát nem áll szándékomban elvitatni, azonban két megjegyzést fűznék mégis hozzá. Egyrészt – az előbbi írás kapcsán említett etnikai együttélés tényét és annak tájformáló hatását figyelembe nem véve – a projekt mintha magyar területként tartaná számon Kalotaszeget, amikor hagyományőrzésről, az identitás és a nemzeti tudat megerősítéséről beszél. Ugyanakkor kistérségi összefogást is említ, ami *tiszta* magyar falvakat is román falvakkal való együttműködésre kényszeríthet, és ebben az etnikus jegyek piacositása más felhangot kap. Másrészt a falut egy premodern entitással azonosítja: a faluközösséget és annak *tiszta*, ősi funkcióit mint jelenkori adottságot kezeli. Azt gondolom, hogy ez minden nemes szándék mellett is egyfajta ideológiailag terhelt látásmód, ami a falu fejlődését nemhogy segítené, hanem megzavarja, hisz olyasmit kér számon rajta, ami már rég nem a sajátja. A kultúrtájak hasznosítása egy eddig nem exponált kérdést vet fel, ami viszont általános értelemben is érvényes lehet: a fejlesztések, befektetések, projektek mit kezdenek a román, a cigány lakossággal, a helyi érdekekkel és a kapcsolatok szövedékével, hisz egy átfogó stratégia keretében ezt az alaphelyzetet is kezelni kell, netán meg kell szerezni egy adott projekthez a másik közösség támogatását. Erről a kötet írásai nemigen szólnak.

A legegységesebbnek a *Történeti és recens szórványvilágok, életutak, szórványnarratívák* című tömb tűnik, bár a történeti szórványvilágokat csak áttételezve találhatjuk meg bennük, amennyiben a helyi vagy a történeti emlékezetet egyfajta jelenlévő múltnak tekintjük, hisz egyébként az írások mai helyzeteket, tudásformákat és folyamatokat elemeznek. Persze, az írások néprajzi, tudományos értékéből ez mit sem von le, mint ahogy az sem, hogy ezek a munkák jelen eszközeink és lehetőségeink felől mérlegelve igencsak távol állnak a gyakorlatba való átfordítás tényleges lehetőségétől. Tudom, nem az volt a cél, de egy ilyen konferencia és kötet kontextusában való olvasatuk ezt a kérdést is magában hordozza, és azt is tudom, hogy az átfordítás lehetősége azért is korlátolt, mert a tudományok illetén rangsorában a néprajz messze elmarad például a szociológiától és a demográfiától. Mindemellet Keszeg Vilmos, Magyar Zoltán, Ozsváth Imola és Nagy Réka írásainak tudományos érdemeit elvitatni aligha lehet, hisz az egy-egy-es horizonton belül a szórványsorsnak a narrativikus, élettörténeti

leképeződéseit, és annak funkcióit vizsgálják, mi több, egy vájtfülű olvasó Keszeg Vilmos munkájában, de különösen annak következtetéseiben akár a használhatóság szempontjait is felfedezheti.

A tömb folyamatos olvashatóságához a megközelítések és horizontok mögött fellelhető szemléleti egységesség is hozzájárul, amit minden bizonnyal az is erősített, hogy a szerzők nagyobb része a Kolozsváron formálódó narratívakutatási iskolában adja át tapasztalatait, bontakoztatja ki tudását. Ennek ellenére nehezen érthető, hogy miként jelenhetett meg egy 2006-os konferencián előadott, de 2003-ban megvédett magiszteri dolgozat úgy egy 2007-ben kiadott kötetben, hogy lábjegyzetként benne maradt a következő megjegyzés: „Jelen dolgozat készülő magiszteri vizsgamunkám egyik részfejezete...” (228. o.) Netán arra gondoljunk, hogy fentebb megkockáztatott megjegyzésünk a régebbi, és egy ideje elő nem vett, tehát nem módosított írásokról helyénvaló, miként az a sejtésünk is, hogy a kötet némely írása – mint amelyből az inkriminált idézet is származik – már megjelent, sőt mi több: többször megjelent. Ez persze tágabban konferenciaszervezési, konferenciázási és publikációs szokásainkról is árulkodik, még tágabban pedig a tudományos világ szerkezetéről mond el sok mindent, aminek taglalásába ehelyütt talán nem érdemes belevágni.

Az ez után következő, a kötetet lezáró tömb (*A szórványgondozás esélyei és dilemmái*) az ebben az ismertetésben is felvetett kérdéseket, a cselekvés lehetőségeinek kérdéseit helyezi előtérbe, meglátásomban a kötet többi, tudományos részéhez képest aránytalanul kis terjedelemben. Azt jelentené ez, hogy tudósok sokan vagyunk, cselekvők pedig annál kevesebben? Vagy hogy a cselekvők nem a szavak emberei, hanem a tetteké? A választ persze nehezíti, hogy a cselekvők között találunk egy tudóst, Kiss Dénest, aki viszont (vallás)szociológiai, -antropológiai olvasmányait és tereptapasztalatait hasznosítva egy igen érdekes javaslatot fogalmaz meg a vallási kisebbségek identitásfenntartó stratégiáinak etnikai szórványokra való alkalmazhatósága kapcsán. Rövid írásában bemutatja az erdélyi vallási és etnikai kisebbségek mint kognitív kisebbségek azonoságait, majd a vallási közösségek határait védő és a folytonosságot fenntartó stratégiáit mutatja be a lokális és a térben szétszórt közösségek esetlen. Ez utóbbit azért is tarthatjuk fontosnak, mert az etnikai szórványok is legtöbbször térben szétszórvva élnek, és itt újra hivatkozhatunk a konnektivitás fontosságára. Kiss Dénes végül kiemeli az alkalmazhatóság korlátait, az ezzel kapcsolatos kételyeit fogalmazza meg, mert – mint

mondja – az etnikai szórvány vallási közösségként való megszervezésének két fő akadályát látja: egyrészt a szórványközösségekben mindig hiányozni fog a vallási közösségek kiemelt motivációs tényezőjeként láttatott üdvösség utáni vágy, másrészt a szórványközösség társadalmi vonzereje is alacsony. Az előbbin értelemszerűen nem lehet változtatni, de az utóbbin igen, amennyiben egy tágabb közösség visszaigazolja a közösséghez való tartozás társadalmi értékeit.

Kiss Dénes írását egy fontos lépésnek vélem annak irányába, hogy a társadalomtudósi tapasztalatok a gyakorlatban is használhatók legyenek. Persze, nem úgy, ahogy a tömb másik szerzője, Vetési László mondja: [a kutató] „még azt a felelősséget sem vállalja, hogy a tézisekből következő tennivalót, cselekvési parancsot megfogalmazza.” (262. o.) Noha ebben a kutatót aktivistaként láttató modellben Vetési Lászlóval nem értek egyet, írását a kötetben igen fontosnak tartom, hisz egyrészt a szórványkérdésnek egyik jó ismerője, hivatásából adódóan sokat is tett az ügyben, és nem utolsó sorban ebben az írásban lényegi problémákat, a különböző aktorok együttműködésének problémáját feszegeti. Anélkül, hogy érdemeit elvitatnám, megjegyezném, hogy az általa használt metaforikus nyelvezet inkább közelíti a kérdéskört a „látványos, érzelmeket felkavaró helyzet” leíró bemutatásához, semmint a „megértő-magyarázó” (Kiss Dénes, 279. o.) oldalhoz. A használt beszédmódok különbözősége ebben az esetben igen szembeötlő, ami a tudósok és cselekvők közti párbeszédnek semmiképp nem kedvez. Vetési László metaforáit olyannak látom, mint a kötet borítójának fotóját, ami metaforaként jól megmutatja a problémát, de ha nem szerveződik köré egy a metaforát kibontó elemzés, az elvész a búskomor nyelvezetben, és fennáll annak a veszélye, hogy olyanná váljék, mint a kötet záró tanulmányának a *mi a jó cselekvés* kérdésre adott záró mondata: „A válasz nem itt és most adatik meg, talán sosem és sehol.” (286. o.) Természetesen, Vetési László itt megjelent szövege nem csak ebben merül ki, hisz mint már korábban említettem, a szórványkérdésnek fontos problémáira hívja fel újfent a figyelmet azzal, hogy az aktorok helyzetét és együttműködési lehetőségeit elemzi, és foglalja egy modellbe. Bár rezignáltan jegyzi meg, hogy a különböző intézmények a maguk útját járják, és hogy a jelenlegi támogatási rendszer finansziális okokra is visszavezethetően – és mivel nem átfogó – nem problémamegoldó, hanem ünnepi, közérzetjavító, mégis cselekvési tervek fogalmaz meg, ahol a tudományos munkának – bár említi – nem világos, hogy milyen szerepet szán. A helyzetelemző modellben tehát

számon kéri a tudósokon a felelősséget, a politikán és az egyházon a tudósok munkája iránti érdektelenséget, a cselekvési modellben mégsem tudja azt érdemben elhelyezni. Amennyiben cselekvésről, megvalósításokról beszélünk, kérdés, hogy a Vetési László által felsorolt sikeres projektek (Kalotaszegen Zsobok, Mezőségen Válaszút, Dél-Erdélyben Déva) mennyiben támaszkodtak tudatos, központilag szervezett és irányított programokra, ezeken keresztül netán tudományos eredményekre. Vagy a létrehozók és működtetők nem keresték a tudományos eredményeket, következésképp az itt a tudomány és a gyakorlat viszonyáról felvetett kérdések is érvényüket veszítik, és továbbmenve: le kell mondanunk a tudomány alkalmazhatóságának illúziójáról.

Mielőtt e tömb – felületes – ismertetését befejezném, még egy problémát emelnék ki, amit az előző és Pozsony Ferenc jelzése mellett Vetési hangsúlyoz: a szórvány nagy része városokban él. Mindeközben – a problémának a köztudatban történt ilyen irányú rögzülésével párhuzamosan – a kötet esettanulmányai, a mikrolépteket néprajzi, antropológiai elemző igénnyel vállaló írások a faluról beszélnek. Hogyan is várható akkor, ha a tudomány másról beszél, hogy tevőlegesen hozzájáruljon a stratégiák kidolgozásához? Itt megint a konnektivitás problémájára hivatkoznék: ha ugyanis a falu technikai okokból nem is tud bekapcsolódni – ám nagyon sokszor az is igen – az új kommunikációs hálózatokba, a városi szórványok ezekbe a kapcsolathálókbá mindenképp integrálhatóak. A falu–város megkülönböztetése illetve a különbségek fölötti elsiklás összefüggésben van a már említett divergenciával, a tudomány és politikum beszédmódjának szétfejlődésével, sőt, az egyes tudományok és az azokon belüli részterületek nyelvezetének egyre szakszerűbbé válásával, és a tudományon belüli különböző irányokkal és területekkel. A jelenség pedig kérdéseink szempontjából azért is nyugtalanító, mert ha stratégiák kidolgozásáról van szó, akkor az egyes területek, régiók sajátosságaikból fakadóan specifikus stratégiákat követelnek, viszont emögött jól strukturált – hogy ne mondjam: egységes – tudományos tapasztalati anyagra van szükség. Csodálkozom azon, hogy a kötetben sem egyik, sem másik oldalon nem vetődött fel egy olyan harmadik szint szükségességének a kérdése, amely a tudomány és a politikum közé ékelődve mintegy közvetítőként működne, és kommunikációba hozná a két felet. Pedig az ilyen közvetítők működésére sok társadalomtörténeti és társadalmi példánk van, mi több, a tudományban némiképp ilyennek tekinthető a szociológia egyes területeinek eredményeit hasznosító vidékfejlesztés. Olyan szakértőkre gondolok tehát, akik

ismerik a gyakorlati helyzeteket, értik a tudományt, és esetleg le tudják fordítani a politikusok nyelvére, és fordítva: a politikusok igényeit a tudomány eszközeivel képesek operacionalizálni.

A kötet tehát tudományos eredményként – felsorolt hiányosságai ellenére is – a tudomány számára fontos lehet, hisz aki a szórványkérdés egyes aspektusaival, különböző szintű és szemléletű megközelítéseivel akar találkozni, az ebben a kötetben erre bőven kap ízelítőt. Mivel nem győzi meg a cselekvő szint szereplőit arról, hogy olvassák, és feltehetően olyan nyelven szólal meg, amelyet akkor sem értenének, ha olvasnák, a szórványkérdés olyannyira fontos gyakorlati vonatkozásaiban használhoz legalábbis kételyeket fűzhetünk. Visszatérhetünk tehát egyik fontos kérdésünkhöz: hogyan integrálhatók ezek az eredmények egy cselekvési tervbe, tud-e tenni valamit ezért a társadalomtudomány, vagy a szórványokat – a szintek közti közvetítés hiányában – egyszerűen egy ürügynek és eszköznek szája a kutatásaiban, és ezzel lemond mindenféle felelősségről, de a terminológia csiszolásával, nemzetközi felzárkóztatásával és a problémák mélyére való hatolással továbbra is őrzi a távoli vidékek kutatásában megszerzett vélt primátusát. A tudomány és a tudomány tárgya közti aszimmetrikus viszony fenntartásával pedig óhatatlanul hozzájárul – mint ahogy azt Peti Lehel elemzésében a csángók kapcsán láttuk – a szórványok kolonizációjához, áttételesen pedig azoknak a viszonyoknak a rögzítéséhez, amit a cselekvők meg akarnak változtatni. Végszóként még egy sejtésemet fogalmaznám meg: párhuzamosságot és összefüggést látok a cselekvési szféra támogatásainak eseti jellege és a kutatások esetlegessége között, ami a jelen kötetből is nagyon kiviláglik. A tömbök koherenciája kérdésének szinte mániákus újra és újra való feltevésével azt is ki akartam domborítani, hogy a konferencia szervezői és a kötet szerkesztői – pongyolán szólva – hozott anyagból dolgoztak. A kutatók épp ott kutattak, olyan módszerekkel és olyan témákat, amire épp forrás volt, az írások pedig ezekből a kutatásokból születtek. Talán közelebb vinne a két szféra egymással való kommunikációjához, ha sem a támogatások, sem a kutatások nem esetlegesek lennének, és ezeket már az első szinten, a tervezés szintjén össze lehetne hangolni. És azt hiszem, hogy ebben nem a kutatókat terheli a nagyobb felelősség, hanem a beavatkozás eszközeit is birtokló szférát, amely megrendelhet kutatásokat, vagy mellőzhet témákat.